

Marginalia - Τα βαμπίρ του Κεφαλαίου

Συνοδεύεται με την ακρόαση του Roky Erickson – Night of the Vampire¹

Le mort saisit le vif!

[το νεκρό κυριεύει το ζωντανό!]

Καρλ Μαρξ²

Η επιθυμία μας για κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων με ιστορίες βρικόλακων έχει πλέον κορεστεί. Αλλά μόλις μια δεκαπενταετία πριν τα βαμπίρ ήταν αναπόφευκτα, στοιχειώνοντας με την παρουσία τους κινηματογραφικές αίθουσες, τηλεοπτικούς δέκτες, λογοτεχνικές πολυλογίες, κοινωνικά μέσα δικτύωσης και διαδικτυακά φόρουμ. Ίσως γι' αυτό να έχουμε πια εξοικειωθεί με ιστορίες για πολλαπλά βαμπίρ, ολόκληρα κλαν και coteries, κρυφές αδελφότητες απέθαντων που κινούν τα νήματα από το ημίφως, υπόγειους κόσμους που λειτουργούν παράλληλα με τον κόσμο που λούζεται στο φως της μέρας. Ο βρικόλακας της φαντασίας μας δεν είναι πλέον μοναχικός και απόμακρος, δεν κατοικεί στις απροσπέλαστες κορυφές των αφιλόξενων Καρπαθίων Ορέων. Οι μυθοπλασίες που απορροφήσαμε γράφονται από την οπτική των βαμπίρ, αφηγούνται τα προβλήματα, τις αγωνίες, τους τρόπους που υπομένουν την κατάρα που τα βασανίζει και εξιστορούν τους διωγμούς που υφίστανται από τους ανθρώπους. Σχηματικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτή η αλλαγή οπτικής σηματοδοτήθηκε από τη συγγραφή των μυθιστορημάτων της Αν Ράις (Anne Rice) και συγκεκριμένα από τη δημοσίευση του μυθιστορηματός της *Συνέντευξη με Έναν Βρικόλακα*. Αλλά αυτή είναι μόνο μια σχηματική, αυθαίρετη ιχνηλάτηση: η στροφή από τον νεωτερικό βρικόλακα στα μεταμοντέρνα βαμπίρ διενεργήθηκε σταδιακά κάπου στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα³. Πλέον συμπάσχουμε με τους νεκροζώντανους, χρησιμοποιούμε τη μυθολογία τους ως όχημα για να αφηγηθούμε ιστορίες υποτελών, κοινωνικών ομάδων υπό διωγμό, απόκληρων και περιθωριοποιημένων.

Γοτθικά βαμπίρ

Ο Μαρξ, ωστόσο, από άλλη φλέβα αρδεύει. Αν και ο Δράκουλας του Μπραμ Στόκερ δεν πρόκειται να κυκλοφορήσει πριν το 1897 και η νουβέλα με τον πρώτο θηλυκό βρικόλακα, η *Καρμίλα* του Σέρινταν Λε Φάνιου (Sheridan le Fanu), όχι πριν το 1872, η εποχή του Μαρξ είναι βαθιά διαποτισμένη από γοτθικές ιστορίες για αιμοσταγή βαμπίρ. Το ίδιο λογοτεχνικό στοίχημα που γέννησε, εκείνη τη διάσημη βραδιά, το *Φρανκεστάιν* ή ο

¹ PhsyscadelicRock (2008, 9 Αυγούστου). Roky Erickson - Night of the Vampire [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=NqRdqw0VDXw>

² Marx, Karl (2016), σελ. 12. Από τον Πρόλογο στην Πρώτη Έκδοση.

³ Gelder, Ken (1994).

σύγχρονος Προμηθέας, υπήρξε η αφορμή και για τη συγγραφή του προδρομικού *Vampyre* το 1819 από τον προσωπικό γιατρό του Λόρδου Μπάιρον και φίλο του ζεύγους Σέλλεϋ, Τζον Γουίλιαμ Πολιντόρι. Παράλληλα, η μακροσκελής ιστορία του *Varney the Vampire* κυκλοφορούσε σε συνέχειες στα penny dreadfuls της εποχής για δύο συνεχή χρόνια, από το 1845 έως το 1847, καθηλώνοντας τη φαντασία και στοιχειώνοντας τον ύπνο του αναγνωστικού του κοινού. Η γοτθική λογοτεχνία καταγράφει τα υπαρξιακά άγχη της βικτωριανής Αγγλίας και του βιομηχανικού καπιταλισμού, παρέχοντάς τους το σχήμα υπερφυσικών δυνάμεων, αποτυπώνει τις οδύνες της Νεωτερικότητας με ένα αρχαϊκό ένδυμα⁴. Οι ενοχές που τρέφει η αστική τάξη για την απότομη ανέλιξή της στην κοινωνική ιεραρχία μετουσιώνονται σε ιστορίες φαντασμάτων που στοιχειώνουν τις αριστοκρατικές επαύλεις, η γυναικεία σεξουαλικότητα ποινικοποιείται μέσα από την ταύτιση με τα θηλυκά βαμπίρ, η προλεταριακή ελευθεριότητα και η ομοφυλοφιλία στιγματίζονται μέσα από ηθικοπλαστικές ιστορίες φυσικών και υπερφυσικών θηρευτών, ο αντισημιτισμός και η ξενοφοβία αναπαρίστανται στην απειλητική φιγούρα του Κόμη της Τρανσυλβανίας⁵.

Στο μαρξικό έργο είναι διάσπαρτες οι αναφορές στη θεματική της γοτθικής λογοτεχνίας του 19^{ου} αιώνα. Στα πιο πολιτικά, πολεμικά γραπτά του οι αναφορές σε βρικόλακες είναι ένα μοτίβο στο οποίο επανέρχεται συχνά. Η μεταφορική χρήση των βαμπίρ κάνει την εμφάνισή της δύο φορές στο κείμενο *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία*, ενώ βρικόλακες εντοπίζονται από μία φορά στην *18^η Μπρυμαίρ του Λονδοβίκου Βοναπάρτη* και στην *Απεύθυνση προς την Ιδρυτική Πράξη της Διεθνούς Οργάνωσης των Εργαζομένων*, την Πρώτη Διεθνή. Αλλά η εικόνα των νεκροζώντανων κάνει φευγαλέα περάσματα και από τα πιο εκτεταμένα και πιο αναλυτικά έργα του Μαρξ: ο Κάρολος επικαλείται την εικονογραφία του βαμπιρισμού άπαξ στην *Αγία Οικογένεια* και για μία και μοναδική φορά και στα *Grundrisse*. Στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* εντοπίζουμε τρεις αναφορές στους βρικόλακες και, κατά ενδιαφέροντα τρόπο, όλες τους είναι συγκεντρωμένες στο κεφάλαιο για την *Εργάσιμη Ημέρα*⁶. Από την ίδια ενότητα μπορούμε να σταχυολογήσουμε και δύο αναφορές σε λυκάνθρωπους. Αν σε όλα τα παραπάνω προσθέσουμε τις πολυπληθείς αναφορές σε φαντάσματα, φασματικές μορφές, άυλες αντικειμενικές δυνάμεις, φαντασμαγορίες και πνευματιστικές συνεδρίες, μπορούμε με σχετική ασφάλεια να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο Μαρξ υπήρξε ένας πραγματικός γκοθάς. Γκοθάς πένθιμος και πεισιθανάτιος, αλλά παράλληλα γκοθάς σε ειδική αποστολή.

⁴ Carver, Terrell (1998).

⁵ Neocleous, Mark (2003).

⁶ Στο όγδοο κεφάλαιο για την *Εργάσιμη Ημέρα* η μεταφορά του βαμπίρ παίζει πολύ πιο ουσιαστικό ρόλο από το να αποτελεί απλώς συχνή αναφορά. Αρκεί να αναλογιστούμε ότι στη δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου ο Μαρξ αντιπαραθέτει τον δυτικοευρωπαϊκό εργοστασιάρχη με τον Βογιάρo της Βαλαχίας, και είναι γνωστό ότι η Βαλαχία ή Βλαχία υπήρξε ο τόπος καταγωγής πολλών φολκορικών ή λογοτεχνικών βαμπίρ. Επιπλέον, η τέταρτη ενότητα είναι αφιερωμένη στην παρουσίαση της νυχτερινής εργασίας και δεν υπάρχει πιο συστηματικός και πιστός δουλευτής της νύχτας από τον βρικόλακα. Το λογοτεχνικό θέμα του βαμπίρ συνέχει ολόκληρο το όγδοο κεφάλαιο ως επαναλαμβανόμενο μοτίβο.

Ο Μαρξ μοιράζεται τον πολιτιστικό κώδικα και το λογοτεχνικό ιδιόλεκτο της εποχής του αλλά δεν υιοθετεί τις ίδιες λογοθετικές πρακτικές. Γοητεύεται από το ανοίκειο αλλά το αξιοποιεί για διαφορετικές στοχεύσεις. Δεν επαναμαγεύει τον κόσμο για να εκφράσει μισαλλόδοξους φόβους και ηθικοπλαστικές διδαχές. Αντλεί από την ίδια γοτθική λογοτεχνική παράδοση αλλά μέσα από αυτό το φιλολογικό ύφος αναζητά να βρει τη φιλοσοφική γλώσσα που θα του επιτρέψει να αποτυπώσει την οντολογική δομή του κοινωνικού κόσμου και να αρθρώσει την κριτική της. Ειδικότερα στο *Κεφάλαιο*, ο Μαρξ επιστρατεύει διάφορες καλολογικές τεχνικές αλλά αυτές δεν λειτουργούν απλώς ως στιλιστική επιτήδευση και μορφική καλλιέργεια. Αντιθέτως, τα δάνεια από τη λογοτεχνία του γοτθικού τρόμου αποτελούν μεταφορές που εξυπηρετούν και προωθούν πολιτικούς και αναλυτικούς σκοπούς. Στις βαμπυρικές αναφορές του Μαρξ εντυπώνεται τόσο ο τρόμος του καπιταλιστικού κόσμου όσο και η ανοίκεια, αντεστραμμένη φύση του. Ο Μαρξ δεν είναι ένας ακόμη ρομαντικός· επικρίνει την κεφαλαιοκρατική κοινωνία όμως όχι στο όνομα της αποκατάστασης μιας φυσικής, προκαπιταλιστικής ισορροπίας. Παραμένει πιστός στη ρήση που διατύπωσε ο ίδιος το 1852:

Η κοινωνική επανάσταση του δέκατου ένατου αιώνα δεν μπορεί να αντλήσει την ποιήσή της από το παρελθόν, μα μόνο από το μέλλον. Δεν μπορεί να αρχίσει από τον ίδιο τον εαυτό της αν δεν σβήσει όλες τις προλήψεις σχετικά με το παρελθόν. Οι προηγούμενες επαναστάσεις είχαν ανάγκη από κοσμοϊστορικές αναμνήσεις για να θολώσουν το περιεχόμενό τους. Η επανάσταση του δέκατου ένατου αιώνα πρέπει να αφήσει τους νεκρούς να θάψουν τους νεκρούς τους για να φτάσει στο δικό της περιεχόμενο. Εκεί η φράση ξεπερνάει το περιεχόμενο, εδώ το περιεχόμενο ξεπερνάει τη φράση.⁷

Διαφωτισμένα βαμπίρ

Εφόσον, λοιπόν, ο Μαρξ δεν εντάσσεται με άνεση στο εννοιολογικό σύμπαν του γοτθικού τρόμου, αν και χρησιμοποιεί τις λογοτεχνικές του συμβάσεις, τότε με ποια παράδοση σκέψης θα μπορούσαμε να τον συνδέσουμε; Ο Τερέλ Κάρβερ (Terrell Carver) βλέπει στον Μαρξ έναν συνεχιστή της παράδοσης του Διαφωτισμού⁸. Και όντως καταγράφεται ένα αυξημένο ενδιαφέρον για τους βρικόλακες από την πλευρά των φιλοσόφων του Διαφωτισμού. Υπολογίζεται ότι σε ένα διάστημα περίπου εκατό χρόνων, από το 1730 μέχρι το 1840, είχαν δημοσιευτεί περί τις σαράντα εργασίες πάνω στον βαμπιρισμό από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Γαλλίας και της Γερμανίας⁹. Την ίδια περίοδο ο Βολταίρος στο *Φιλοσοφικό Λεξικό* του —ένα αρχετυπικό παράδειγμα της διαφωτιστικής επιμονής για εννοιολογική οριοθέτηση και σημειωτική διαφάνεια— αναφωνούσε με προσποιητή και επιτηδευμένη έκπληξη πώς είναι δυνατόν να πιστεύει ακόμη ο κόσμος

⁷ Μαρξ, Καρλ (1986), σελ. 19.

⁸ Carver (1998).

⁹ Rickels, Lawrence A. (1999). *The Vampire Lectures*. σελ 15. Αναφέρεται στο Neocleous (2003), σελ. 675.

σε βρικόλακες, την εποχή του Λοκ, του Ντ' Αλαμπέρ και του Ντιντερό. Το 1755 η Μαρία Θηρεσία, Αυτοκράτειρα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, αποστέλλει δύο έμπιστους θεράποντες και διακεκριμένους επιστήμονες στη Σιλεσία, προκειμένου να διαπιστώσουν αν η περιοχή μαστίζεται πραγματικά από επιθήσεις αιμοβόρων νεκροζώντανων, όπως ήθελαν οι φήμες. Οι δύο ιατροί επιστρέφουν από την επιτόπια έρευνά τους με το πόρισμα ότι επρόκειτο για προϊόν φόβου, δεισιδαιμονίας και άγνοιας των απλοϊκών χωρικών. Δέκα χρόνια μετά, ο Ρουσσώ σε γράμμα του προς τον αρχιεπίσκοπο Κριστόφ ντε Μπομόντ θα σημειώσει:

Αν υπάρχει στον κόσμο μια τεκμηριωμένη ιστορία, είναι αυτή των βρικόλακων. Δεν της λείπει τίποτε: προφορικές μαρτυρίες, ιατρικά πιστοποιητικά, γνωμοδοτήσεις εφημέριων και δικαστών. Η νομική απόδειξη είναι από τις πιο πλήρεις που υπάρχουν. Ωστόσο, ποιος πιστεύει ακόμη στους βρικόλακες; Και μήπως είμαστε καταδικασμένοι όσοι δεν πιστέψαμε;¹⁰

Στις αράδες αυτές συμπυκνώνεται όλη η προσέγγιση των φιλοσόφων του Διαφωτισμού στη μυθολογία των βαμπίρ. Το έντονο ενδιαφέρον των Διαφωτιστών για τον βαμπιρισμό έγκειται στην προσπάθειά τους να αποδείξουν ότι πρόκειται για λαϊκές δοξασίες και μυθεύματα που οφείλονται στην αμάθεια και την άγνοια. Για τον Ρουσσώ όλοι οι θεσμοί κοινωνικής εξουσίας έχουν συμβάλει στην αναπαραγωγή αυτών των δοξασιών, και η διάδοσή τους στηρίζεται και ταυτόχρονα ενισχύει την εξουσία αυτών των θεσμών. Η διάχυση μεταφυσικών και υπερφυσικών προκαταλήψεων εδραιώνει την κυριαρχία των θεσμών του Παλαιού Καθεστώτος μέσα από την εμπέδωση του φόβου. Με αυτόν ακριβώς τον θεσμικό εκφοβισμό της κοινωνίας τα βάζουν οι Διαφωτιστές. Ο Μλάντεν Ντόλαρ (Mladen Dolar) σχολιάζει:

Υπάρχει μία ιδιαίτερη διάσταση του ανοίκειου που αναδύεται με τη νεωτερικότητα. Αυτό που με ενδιαφέρει δεν είναι το ανοίκειο ως τέτοιο, αλλά το ανοίκειο που συνδέεται στενά με την έλευση της νεωτερικότητας και που τη στοιχειώνει εκ των έσω. Σε προνεωτερικές κοινωνίες, η διάσταση του ανοίκειου σε μεγάλο βαθμό καλυπτόταν από την περιοχή του ιερού και του ανέγγιχτου. Ήταν καταχωρισμένο σε έναν θρησκευτικά και κοινωνικά επικυρωμένο τρόπο στο συμβολικό, από τον οποίο απέρρεε η δομή της εξουσίας, της κυριαρχίας και της ιεραρχίας των αξιών. Με το θρίαμβο του Διαφωτισμού, αυτός ο προνομιούχος και αποκλεισμένος τόπος (ο αποκλεισμός που θεμελιώνει την κοινωνία) δεν υπήρχε πλέον. Με άλλα λόγια, το ανοίκειο έγινε ανέντακτο· έγινε ανοίκειο με τη στενή έννοια. Υπήρξε μία εισβολή του ανοίκειου αυστηρά παράλληλη με τις αστικές (και βιομηχανικές) επαναστάσεις και την άνοδο της επιστημονικής ορθολογικότητας

¹⁰ Rousseau, Jean-Jacques (2012). *Lettre à Christophe de Beaumont*. Στο Collection Complète des oeuvres, Genève, 1780-1789, vol. 6, in-4°. Édition en ligne www.rousseauonline.ch, version du 7 Octobre 2012. <https://www.rousseauonline.ch/pdf/rousseauonline-0027.pdf>

—και, θα πρόσθετα, με την καντιανή εγκαθίδρυση της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας, της οποίας το ανοίκειο συνιστά το απρόσμενο συμπλήρωμα.¹¹

Σε αυτήν την περιοχή του ανέντακτου συναντά το ανοίκειο η γοτθική λογοτεχνία για να το επανεντάξει στη μυθοπλασία της νεωτερικότητας, με την απωθημένη εκδοχή του. Η βαμπιρολογία παύει να είναι αντικείμενο επιστημονικών μελετών και παραχωρείται πλέον για λογοτεχνική χρήση. Από εδώ την παραλαμβάνει και ο ίδιος ο Μαρξ. Ωστόσο, όπως έχουμε ήδη σχολιάσει, το πολιτικό και φιλοσοφικό εγχείρημα του Μαρξ δεν εξαντλείται με την απόπειρα διαφώτισης συνειδήσεων. Σε αυτό αφίσταται από την παράδοση του στοχασμού του 18^{ου} αιώνα. Ενώ οι Διαφωτιστές καταπιάνονται με την ανασκευή των μύθων, ο Μαρξ μας εφιστά την προσοχή στο ότι τα βαμπίρ κυκλοφορούν ανάμεσά μας, ο βαμπιρισμός είναι συνθήκη της πραγματικής ζωής. Ο Μαρξ επικαλείται τη μεταφορά των απέθαντων παρασίτων για να εκφράσει υπαρκτές διαστάσεις του κοινωνικού δεσμού, για να αποτυπώσει την ιστορική δυναμική του καπιταλιστικού κόσμου. Οι βρικόλακες δεν είναι προκαπιταλιστικές λαϊκές δοξασίες αλλά φασματοποιημένα φαινόμενα της καπιταλιστικής νεωτερικότητας, μετωνυμίες πραγματικών κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Ο Μαρξ μας προειδοποιεί: για να απαλλαγούμε από τα βαμπίρ, το χειρότερο που έχουμε να κάνουμε είναι να πιστέψουμε στην ανυπαρξία τους· κάτι τέτοιο θα μας εγκατέλειπε ανυπεράσπιστα βορά στις ορέξεις τους. Αντίθετα, μας καλεί να οπλιστούμε με (μεταφορικό) σφυρί και παλούκι —ή καλύτερα με σφυρί και δρεπάνι— για να τους αντιμετωπίσουμε.

Πολιτικά βαμπίρ

Η συνηθέστερη ερμηνευτική προσέγγιση θέλει τα μαρξικά βαμπίρ να αποτελούν μεταφορά της απληστίας των καπιταλιστών και της πλεονεξίας κάθε μορφής θεσμικής εξουσίας. Αυτή είναι και η ανάγνωση που επιφυλάσσει για τον λογοτεχνικό Δράκουλα ο Φράνκο Μορέτι (Franco Moretti)¹². Ο Μορέτι βλέπει στον Δράκουλα την αναπαράσταση του καπιταλιστή. Ο διαβόητος Κόμης είναι αριστοκράτης μόνο κατ' όνομα: δεν διαθέτει υπηρετικό προσωπικό, το κάστρο του καταρρέει, οδηγεί ο ίδιος την άμαξά του, σεργιάζει μονάχος το φαγητό, διάγει βίο λιτό και ασκητικό χωρίς κοινωνικές επαφές, χωρίς άμετρη χλιδή και πολυδάπανες δεξιώσεις. Ακόμη και όταν πρέπει να αναζητήσει ζωογόνο αίμα, δεν το απολαμβάνει αλλά το κάνει από ανάγκη, για να συντηρηθεί, για να καταλαγιάσει μια ακόρεστη δίψα. Δεν θανατώνει σαδιστικά τα θύματά του: τα απομυζεί. Κάθε σταγόνα αίματος του είναι πολύτιμη. Η ασκητική του τρόμου του συνάδει πιο πολύ με την προτεσταντική ηθική και το εργατικό ήθος της αστικής τάξης, παρά με την επιδεικτική

¹¹ Dolar, Mladen (1991). "I Shall Be with You on Your Wedding Night": "Lacan and the Uncanny. *October*, Vol. 58, *Rendering the Real* (Φθινόπωρο 1991). MIT Press. σελ. 5-23. Η ελληνική μετάφραση ανακτήθηκε από: Marin, Álvaro Garcia (2014, 27 Δεκεμβρίου).

¹² Moretti, Franco (1983).

κατανάλωση της αριστοκρατίας¹³. Η όρεξη του βρικόλακα είναι σύμβολο της αρπακτικότητας της καπιταλιστικής τάξης: μεθοδική, προμελετημένη, αδίστακτη.

Αυτήν την ερμηνεία φαίνεται να υποστηρίζουν και τα πιο πολιτικά κείμενα του Μαρξ. Εκεί, κάθε φορά που απαντάμε την εικονοποιία των βαμπίρ, αυτή συνοδεύει πάντα πρόσωπα σε θέσεις εξουσίας, που καταλαμβάνουν θεσμικούς ρόλους και κρατικούς θώκους¹⁴. Στον *Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία*, ο Μαρξ γράφει:

Η Κομμούνα θα απάλλαζε το χωρικό από το φόρο του αίματος — θα του έδινε μια φτηνή κυβέρνηση και θα μετάρεπε τις τωρινές του βδέλες, το συμβολαιογράφο, το δικηγόρο, το δικαστικό κλητήρα και τους άλλους δικαστικούς βρυκόλακες του σέ μισθωτούς κοινοτικούς υπαλλήλους πού θα τούς εξέλεγε ο ίδιος και πού θα ήταν υπεύθυνοι απέναντί του.¹⁵

Και λίγο παρακάτω συνεχίζει:

Και τώρα σέ σύγκριση με το νέο αυτόν κόσμο στο Παρίσι, ας δούμε τον παλιό κόσμο στις Βερσαλλίες — τη σύνταξη τούτη των βρυκολάκων όλων των πεθαμένων καθεστώτων (regimes), των νομιμοφρόνων και ορλεανικών πού με άπληστεία περίμεναν να καταβροχθίσουν το πτώμα του έθνους [...]¹⁶

Το ίδιο πνεύμα πολεμικής διαπνέει και τη 18^η *Μπρυμαίρ του Λονδοβίκου Βοναπάρτη*, όπου αυτήν τη φορά ο Μαρξ βάζει στο στόχαστρό του ολόκληρο το αστικό καθεστώς:

Το αστικό καθεστώς, πού στην αρχή του αιώνα έβαλε το κράτος φρουρό στο νεοδημιουργημένο μικρό κλήρο και πού το λίπανε με δάφνες, μεταβλήθηκε σέ βρυκόλακα πού ρουφάει το αίμα του και το μεδούλι του και τα πετάει στην αλχημιστική χύτρα του κεφαλαίου.¹⁷

Και στην ίδια λογική κινείται και η μοναδική αναφορά στα τέκνα του ερέβους που απαντάται στην *Απεύθυνση προς την Ιδρυτική Πράξη της Διεθνούς Οργάνωσης των Εργαζομένων*:

Δια στόματος των πιο διαβόητων οργάνων της επιστήμης της, όπως του Δρ. Ούρε και του καθηγητή Σίνιορ καθώς και άλλων σοφών της ίδιας κοπής, η μεσαία τάξη είχε προβλέψει και, προς μεγάλη της αγαλλίαση, είχε αποδείξει πως κάθε νομικός περιορισμός των ωρών εργασίας θα σήμανε το θάνατο της βρετανικής βιομηχανίας, η οποία, σαν βαμπίρ, δεν μπορούσε παρά να επιβιώσει ρουφώντας αίμα, και μάλιστα το αίμα μικρών παιδιών.¹⁸

¹³ Ο Μορέτι συνεχίζει την ανάλυσή του ταυτίζοντας τη φιγούρα του Δράκουλα με την άνοδο του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Ωστόσο η ανασκευή αυτής της προβληματικής ερμηνείας υπερβαίνει τους σκοπούς του παρόντος σχολίου. Βλ. Moretti (1983), σελ. 92-94.

¹⁴ MacLellan, Matthew (2013), σελ. 552.

¹⁵ Μαρξ, Καρλ (1976), σελ. 87.

¹⁶ Μαρξ (1976), σελ. 93.

¹⁷ Μαρξ, Καρλ (1986), σελ. 161.

¹⁸ Marx, Karl (2000).

Ακόμη και στην τρίτη εμφάνιση των βαμπίρ στον Πρώτο Τόμο του *Κεφαλαίου* μπορούμε να βρούμε την ίδια πεζή και πολυχρησιμοποιημένη μεταφορά. Και αυτό δεν είναι συμπτωματικό διότι στις τελευταίες σελίδες του κεφαλαίου για την *Εργάσιμη Ημέρα* ο Μαρξ αναπαράγει ως παράθεμα μια διατύπωση του Ένγκελς από το άρθρο πολεμικής του με τίτλο *Ο Αγγλικός Νόμος για το Οκτάωρο*, που δημοσιεύτηκε το 1850 στη Νέα Εφημερίδα του Ρήνου, υπό τη διεύθυνση τότε του ίδιου του Μαρξ:

Μόλις περαιωθεί η συναλλαγή, ανακαλύπτει ότι δεν ήταν «διόλου ένας ελεύθερος δρων», ότι ο χρόνος στον οποίο έχει την ελευθερία να πουλά την εργασιακή δύναμή του είναι ο χρόνος στον οποίο είναι αναγκασμένος να την πουλά, ότι στην πραγματικότητα ο βρικόλακά του δεν τον αφήνει «όσο υπάρχει ένας μύνας, ένας τένοντας, μια σταγόνα αίματος προς εκμετάλλευση».¹⁹

Επομένως και εδώ, σε ένα πιο συστηματικό σύγγραμμα, γίνεται αναφορά σε μια πολιτική προκήρυξη του Ένγκελς και είναι ακριβώς εδώ που επανεμφανίζεται ο βρικόλακας ως μεταφορά για την αρπακτικότητα των καπιταλιστών. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η παρομοίωση της άρχουσας τάξης με τους υπερφυσικούς νυχτόβιους θηρευτές είναι ένα σταθερό, αν και χιλιοειπωμένο, μοτίβο στο οποίο καταφεύγει ο Μαρξ στα πιο πολιτικά, συγκυριακά του κείμενα, για να στηλιτεύσει την πλεονεξία των καπιταλιστών και να αναδείξει το δράμα της εργατικής τάξης²⁰. Ωστόσο, σε αυτήν την κουρασμένη μεταφορά δεν εξαντλείται όλο το κωδικοποιημένο περιεχόμενο που αποδίδει ο Μαρξ στην αλληγορία των βρικόλακων. Στα πιο αναλυτικά, θεωρητικά του έργα μπορούμε, ενδεχομένως, να ανιχνεύσουμε μια πιο βαθιά σύνδεση ανάμεσα στον βαμπιρισμό και στο κεφάλαιο. Όπως τονίζει ο Νεοκλέους (Mark Neocleous), για να βρούμε πρόσβαση σε αυτήν τη σύνδεση θα πρέπει να εγκαταλείψουμε τη συσταλτική ερμηνεία του Μορέτι και να καταδυθούμε «στην κριτική της πολιτικής οικονομίας, και πιο συγκεκριμένα, της πολιτικής οικονομίας των νεκρών»²¹.

Συστηματικά βαμπίρ

Η μεταφορική χρήση των βαμπίρ δεν είναι μονολιθική στο έργο του Μαρξ. Στην πιο κυριολεκτική, πιο συντακτική της εφαρμογή, αναδύονται δύο διαφορετικά μεταφορικά σχήματα: άλλοτε, στις επιφυλλίδες και στις προκηρύξεις, τα βαμπίρ χαρακτηρίζουν τους μεμονωμένους καπιταλιστές και άλλοτε, στα πιο εκτεταμένα, συστηματικά γραπτά, αναπαριστούν το ίδιο το κεφάλαιο. Το πρώτο σχήμα εξαντλείται γρήγορα, το δεύτερο μας επιτρέπει μια καλύτερη κατανόηση της κεντρικής επιχειρηματολογίας του *Κεφαλαίου*²². Ο Μακλέλαν (Matthew MacLellan) εντοπίζει την καταγωγική διατύπωση αυτού του

¹⁹ Μαρξ, Καρλ (2016), σελ. 271. Βλ. επίσης τις υποσημειώσεις 167 και 199 στο ίδιο.

²⁰ McNally, David (2011).

²¹ Neocleous (2003), σελ. 679.

²² MacLellan (2013), σελ. 552.

δεύτερου σχήματος στη μοναδική εμφάνιση των νεκροζώντανων στον δεύτερο τόμο των *Grundrisse*²³. Εκεί, ο Μαρξ σημειώνει:

Στο κεφάλαιο τοποθετείται (ως ένα βαθμό) η αφθαρσία της αξίας· γιατί το κεφάλαιο ενσαρκώνεται βέβαια στα φθαρτά εμπορεύματα, παίρνει τη μορφή τους, αλλά και αδιάκοπα την αλλάζει· εναλλάσσεται ανάμεσα στην αιώνια χρηματική του μορφή και την φθαρτή εμπορευματική του μορφή· η αιωνιότητα τοποθετείται σαν το μόνο που μπορεί να είναι: παροδικότητα που παρέρχεται — διαδικασία — ζωή. Το κεφάλαιο διατηρεί όμως αυτή την ικανότητα μονάχα στο μέτρο που σαν βαμπίρ απορροφά αδιάκοπα, σαν ψυχή του, τη ζωντανή εργασία.²⁴

Εδώ δεν έχουμε πλέον την ταύτιση των βαμπίρ με τους αδηφάγους καπιταλιστές αλλά με την εμμενή λογική του κεφαλαίου. Για να αποκωδικοποιήσουμε αυτήν την επιχειρηματολογία θα μας βοηθήσει μια βαθμιδωτή ανασύσταση της εκδίπλωσης της μαρξικής συλλογιστικής στα πρώτα κεφάλαια του Πρώτου Τόμου του *Κεφαλαίου*.

Ήδη από την ενότητα για τον φετιχισμό του εμπορεύματος ο Μαρξ μας μίλησε για τα εμπορεύματα ως «αισθητά υπεραισθητά πράγματα»²⁵ και για οικονομικές αναγωγές που τελούνται «πίσω από τις πλάτες των παραγωγών». Μας ανέπτυξε την «αξιακή αντικειμενικότητα» που οδηγεί σε μια διπλή αντιστροφή: μετατρέπει τις σχέσεις των ανθρώπων σε σχέσεις πραγμάτων και κατόπιν εμφανίζει την πραγματική αυτή αντιστροφή στις συνειδήσεις μας ως φυσική και διστορική. Κατόπιν, στο κεφάλαιο για την ανταλλαγή μας τόνισε ότι «οι οικονομικές χαρακτηρισολογικές μάσκες των προσώπων είναι μόνο οι προσωποποιήσεις των οικονομικών σχέσεων» και ότι οι δοσοληψίες των ατόμων καθορίζονται από μια κοινωνική λογική που υπερβαίνει τις ελεύθερες βουλήσεις τους αλλά συγχρόνως σχηματοποιείται μέσα από αυτές. Πίσω από τις μορφικές μετουσιώσεις του ανακύκλωσης $E-X-E$ μας κάλεσε να δούμε την «φαντασματική αντικειμενικότητα» της αξίας για να μας οδηγήσει στην σπειροειδή ανέλιξη του γενικού τύπου $X-E-X'$ όπου η αξία γίνεται πλέον «προβαίνουσα αξία», αξία-ως-διαδικασία, προβαίνον χρήμα. Αποκαλύφθηκε, επομένως, ότι αυτή η αντεστραμμένη λογική δεν ήταν παρά η «αυτοαξιοποιούμενη αξία», το χρήμα που γεννά χρήμα, με άλλα λόγια, το κεφάλαιο. Σε αυτήν τη μορφή της αέναης αυτοαξιοποίησης, η αξία αναδύεται ως «αυτόματο υποκείμενο», αποκτά αυτεξούσιο και εθελούσια δράση, εμπρόθετη δραστηριότητα και σκοπούμενη κίνηση: είναι «αυτόματο» διότι το μόνο που γνωρίζει είναι ο αλγοριθμικός αυτοματισμός της διαρκούς επαύξεσης· και είναι «υποκείμενο» διότι πραγματοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις (φετιχισμός του εμπορεύματος) οργανώνοντας τον κοινωνικό δεσμό γύρω από τη λογική της συσσώρευσης.

Δεν παρέλειψε, όμως, ο Μαρξ να μας καταδείξει ότι η αυτοαξιοποιούμενη αξία είναι ένα «αυθυπερβαίνον υποκείμενο», χρειάζεται συνεχώς να εγκολπώνεται μια εξωτερικότητα, να αφομοιώνει μια ετερότητα, να περιέχει αυτό από το οποίο περιβάλλεται, να υπάγει

²³ MacLellan (2013), ο.π.

²⁴ Μαρξ, Καρλ (1989), σελ. 494.

²⁵ Όλα τα παραθέματα όπου δεν αναγράφεται βιβλιογραφική αναφορά έχουν αλιευθεί από τον Πρώτο Τόμο του *Κεφαλαίου*.

στη λογική της αυτό που της είναι ξένο. Για να καταστήσει ορατή αυτήν την ετερότητα, ο Μαρξ μας προέτρεψε να εγκαταλείψουμε την κυκλοφορία των εμπορευμάτων, αυτήν τη «θορυβώδη σφαίρα, που εδράζεται στην επιφάνεια» και μας προσκάλεσε να εισέλθουμε στον «κρυφό τόπο της παραγωγής», να καταδυθούμε στο κρησφύγετο της διαδικασίας αξιοποίησης. Εδώ ακούσαμε για πρώτη φορά για «ζωντανή εργασία», στην πυρά της οποίας καταναλώνονται τα πράγματα «με ένσκοπο τρόπο». Αλλά διαβάσαμε και για τη νεκρή εργασία που εμφανίζεται στα μέσα παραγωγής ως ανενεργή, παρελθούσα εργασία, εργασία εν υπνώσει. Και είναι στο σημείο αυτό του πέμπτου κεφαλαίου που ο Μαρξ προσφέρει την ακόλουθη εντυπωσιακή διατύπωση:

Καθώς ο κεφαλαιοκράτης μετατρέπει χρήμα σε εμπορεύματα τα οποία χρησιμεύουν ως υλικά δημιουργίας ενός νέου προϊόντος ή ως παράγοντες της εργασιακής διαδικασίας, καθώς ενσωματώνει στη νεκρή αντικειμενικότητα τους ζωντανή εργασιακή δύναμη, μετατρέπει αξία, παρελθούσα, εξαντικειμενικευμένη, νεκρή εργασία σε κεφάλαιο, σε αυτοαξιοποιούμενη αξία, σε ένα έμψυχο τέρας, το οποίο αρχίζει να «εργάζεται» σα να 'χε μες στα σπλάχνα του έρωτα.²⁶

Για να μετατραπεί η ήδη παραγμένη αξία σε αυτοαξιοποιούμενη αξία, δηλαδή σε κεφάλαιο, θα πρέπει να συνενωθεί η εργασία με τα μέσα παραγωγής, να συναντηθούν σε έναν τόπο παραγωγής και να συναρμοσθούν. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να ενεθεί ζωντανή εργασία στη νεκρή εργασία ώστε η τελευταία να αφυπνιστεί από τον αιώνιο ύπνο της και να εγερθεί στον κύκλο αξιοποίησης. Η έγχυση ζωντανής εργασίας στις φλέβες της νεκρής, εν υπνώσει εργασίας, είναι η διαδικασία που ξυπνά το τέρας και το βάζει να εργάζεται. Και ο έρωτας που καίει στα σπλάχνα του και το κινητοποιεί δεν είναι παρά το ζωογόνο, σφύζον αίμα της ζωντανής εργασίας²⁷. Η αυτοαξιοποιούμενη αξία, που προηγουμένως ο Μαρξ ονόμασε «αυτόματο υποκείμενο» μας δείχνει το πραγματικό της πρόσωπο: είναι ένα τέρας που απομυζεί ζωντανή εργασία, που απορροφά διαρκώς την ετερότητά του.

Αυτό το συλλογιστικό νήμα συνεχίζει και το κεφάλαιο για την *Εργάσιμη Ημέρα*, όπου ο Μαρξ πλέον αποσαφηνίζει:

Ως κεφαλαιοκράτης είναι μόνο προσωποποιημένο κεφάλαιο. Η ψυχή του είναι ψυχή του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο όμως έχει μόνο μία ζωτική ορμή, την ορμή να αξιοποιείται, να δημιουργεί υπεραξία, να απορροφά τη μεγαλύτερη δυνατή μάζα υπερεργασίας με το σταθερό τμήμα του, τα μέσα παραγωγής. Το κεφάλαιο είναι νεκρή εργασία η οποία ζωογονείται σαν το βρικόλακα μέσα από την απομύζηση ζωντανής εργασίας και ζει τόσο περισσότερο, όσο περισσότερο απομυζά.²⁸

Το κεφάλαιο, ως νεκρή εργασία, αναζωογονείται μέσα από την κατανάλωση ζωντανής εργασίας, η αξία μετατρέπεται σε κεφάλαιο, σε αυτοαξιοποιούμενη αξία. Κάτι νεκρό

²⁶ Μαρξ (2016), σελ. 169.

²⁷ Bellofiore, Riccardo (2009), σελ. 192.

²⁸ Μαρξ (2016), σελ. 204.

γίνεται απέθαντο. Εκκινήσαμε με τη στατική αξία που παρασταίνεται στα εμπορεύματα, ένα φάντασμα που εμψυχώνει την ύλη. Και φτάνουμε στο χρήμα που γεννά χρήμα, στη διαδικασία αξιοποίησης που μετατρέπει την αξία σε κεφάλαιο, σε νεκροζώντανο βαμπίρ²⁹. Το φάντασμα γίνεται βρικόλακας. Και η αιωνιότητα της μη-ζωής του βρικόλακα εξασφαλίζεται μέσα από μια διαδικασία διαρκούς αναζωογόνησης διαμέσου της ζωντανής εργασίας, ενός ακατάπαυστου φόρου αίματος³⁰. Στο εξής επιβεβαιώνεται αυτό για το οποίο μας προειδοποίησε ο Μαρξ στον Πρόλογό του: πράγματι, *le mort saisit le vif*! Το αυτόματο υποκείμενο εγείρεται από τη σαρκοφάγο ως βαμπίρ.

Ο Μαρξ συνεχίζει σε παρόμοιο ύφος:

Η παράταση της εργάσιμης πέρα από τα όρια της φυσικής ημέρας, μέσα στη νύχτα, δρα μόνο ως καταπραϊντικό, σβήνει λίγο μόνο τη δίψα του βαμπίρ για ζωντανό εργατικό αίμα. Ως εκ τούτου η ιδιοποίηση εργασίας κατά τη διάρκεια και των 24 ωρών της ημέρας είναι η εγγενής ορμή της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.³¹

Και στα δύο παραπάνω αποσπάσματα από το κεφάλαιο για την *Εργάσιμη Ημέρα* ο Μαρξ έχει εγκαταλείψει τις αναφορές στην απληστία των καπιταλιστών. Ο βαμπιρισμός δεν είναι υποκειμενικό ελάττωμα του χαρακτήρα κάποιων ιδιαίτερα αρπακτικών καπιταλιστών. Ούτε πρόκειται για συνολικό γνώρισμα της τάξης των βιομηχάνων. Στα πιο θεωρητικά έργα του Μαρξ έχουμε περάσει σε μια πιο συστηματική χρήση του βρικόλακα. Ενδέχεται, ενίοτε, να πέσουμε πάνω σε έναν μεμονωμένο καπιταλιστή ο οποίος, πίσω από τη χαρακτηρολογική του μάσκα, αποκαλύπτει ένα ζευγάρι κοφτερών κυνόδοντων· αλλά ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση, ο αιμοσταγής κεφαλαιοκράτης λειτουργεί ως συνεκδοχή του ίδιου του κεφαλαίου, της καθολικής κοινωνικής σχέσης³².

Εμμενή βαμπίρ

Θα μπορούσαμε να εγκαταλείψουμε εδώ την εξέταση της μεταφοράς του βρικόλακα στο μαρξικό έργο. Άλλωστε, εδώ την αφήνει και ο Μαρξ. Και εδώ την παρατούν οι περισσότεροι σχολιαστές. Έχει σχηματιστεί μια επιβλητική εικόνα: από τη μία η ανθρώπινη εργασία που σφύζει από ζωντάνια και ενέργεια, από την άλλη η επικράτεια των ζωντανών νεκρών, του κεφαλαίου και της νεκρής, παρελθοντικής εργασίας. Και στη μέση η σύγκρουση, ο ανταγωνισμός: η ζωή καταπατά τον θάνατο, το φως σκεδάζει το σκότος. Σε αυτήν την εικονοποιία εμμένει ο Πολικάντε (Amadeo Policante) όταν γράφει:

Εν αρχή είναι η δημιουργικότητα, η ζωντανή εργασία. Στην αρχή βρίσκεται το ελεύθερο παιχνίδι των ανθρώπινων όντων που μεταμορφώνει τον φυσικό κόσμο-της-ζωής μέσα από την παραγωγική δύναμη των σωμάτων και των μυαλών τους

²⁹ Bellofiore (2009), σελ. 192.

³⁰ Policante, Amedeo (2010), σελ.224.

³¹ Μαρξ (2016), σελ. 227.

³² MacLellan (2013), σελ. 560.

[...] Και στο τέλος βρίσκεται το κεφάλαιο που, σαν βαμπίρ, απομυζεί ζωντανή εργασία.³³

Ωστόσο αυτή η εικόνα είναι προβληματική μέσα στη σχηματικότητά της, προβληματική από θεωρητική, αναλυτική, πολιτική και φιλολογική σκοπιά. Και αυτό διότι εισάγει μια ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη δραστήρια εργασία και το ανενεργό κεφάλαιο, ανάμεσα στην ανθοφορία της ζωής και τις σκοτεινές δυνάμεις του θανάτου. Η ζωή αναπαρίσταται ως ριζική ετερότητα του κεφαλαίου, η σύγκρουσή τους εμφανίζεται ως εξωτερική. Η «δημιουργικότητα των ανθρώπινων όντων» αποκτά μια υπερβατολογική διάσταση, με τον ίδιο τρόπο που η εργασιακή διαδικασία επενδύεται από τον Μαρξ με μια διαχρονική ποιότητα, ανεξάρτητη από την εκάστοτε κοινωνική θέσμιση μέσα στην οποία λαμβάνει χώρα. Αυτή η θεωρητική εγγραφή της αντίθεσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στο δυαδικό σχήμα άνθρωπος-εναντίον-βαμπίρ υπονοεί μια αποσύνδεση των δύο και αποδίδει στο καθένα ένα οντολογικά διακριτό στάτους και μια διαχωρισμένη ιστορική ύπαρξη³⁴. Κατά αυτόν τον τρόπο:

Η εργασία, ιδωμένη μέσα από το πρίσμα αυτής της μεταφοράς, παρερμηνεύεται ως κοινωνική δραστηριότητα και/ή ως συλλογική ταυτότητα ανεξάρτητη από τις κοινωνικές σχέσεις που προσδιορίζουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και όχι ως κατηγορικό προϊόν αυτών ακριβώς των σχέσεων.³⁵

Πέρα, όμως από αυτό το συνολικό θεωρητικό ζήτημα, ανακύπτει και ένας πιο συγκεκριμένα αναλυτικός προβληματισμός, που έχει να κάνει με τις πιθανές αναγνώσεις των σχετικών χωρίων του *Κεφαλαίου*. Με μια πρώτη ανάγνωση, αυτό ακριβώς το σχήμα φαίνεται ότι υιοθέτησε και ο Μαρξ στο πέμπτο κεφάλαιο, όταν αντιπαρέβαλε την εργασιακή διαδικασία, προσδίδοντάς της μια διστορική διάσταση, στη διαδικασία αξιοποίησης που είναι ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένη. Αρκεί, ωστόσο να θυμηθούμε ότι ο Μαρξ περιέγραφε δύο παράλληλες και συνυπάρχουσες διαδικασίες της ενιαίας καπιταλιστικής παραγωγής και όχι δύο ανεξάρτητες οντότητες, απηχώντας ακριβώς την αντιφατική ενότητα αξίας χρήσης και ανταλλακτικής αξίας που συγκροτεί το εμπόρευμα. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι ο Μαρξ αναφέρεται σε δύο διακριτά υποκείμενα: από τη μία τη ζωντανή εργασία που ως υποκείμενο «αφυπνίζει τις δυνάμεις της φύσης από τη νάρκη τους και υποτάσσει το παιχνίδι των δυνάμεών της στη δική της κυριαρχία». Από την άλλη τη νεκρή εργασία που, ως «αυτόματο υποκείμενο» εκδηλώνει αυτήν τη «βουλιμία λυκανθρώπου» για υπερεργασία και δεν χαλαρώνει τον θανατηφόρο εναγκαλισμό της με την εργασία «όσο υπάρχει ένας μυώνας, ένας τένοντας, μια σταγόνα αίματος προς εκμετάλλευση». Ωστόσο, οι διατυπώσεις του Μαρξ παραπέμπουν σε μια συνάφεια των δύο κατηγοριών που δεν θα πρέπει να μας διαφύγει. Και τα δύο υποκείμενα είναι «αυθυπερβαίνοντα», εγκολπώνονται την εξωτερικότητά τους με την ίδια αποφασιστικότητα και την ίδια βία και αυτό συνηγορεί υπέρ μιας ανάγνωσης που δεν προωθεί μια πλήρη αποσύνδεση των δύο κατηγοριών αλλά ευνοεί

³³ Policante (2010), σελ. 220.

³⁴ MacLellan (2013), σελ. 563.

³⁵ MacLellan (2013), σελ. 561.

μια κατανόησή τους ως δύο αντιδιαμετρικών πόλων μιας αντιφατικής ενότητας. Είναι σαν τα δάνεια του Μαρξ από τη γοτθική λογοτεχνία να μας αποκαλύπτουν ταυτόχρονα δύο αντίρροπες και συμπληρωματικές εκδοχές φρίκης: τον τρόμο των νεκρών όντων που δεν αναπαύονται αλλά λειτουργούν ως έμβια υποκείμενα, καθώς και τον τρόμο των ζωντανών υπάρξεων που συμπεριφέρονται ως τέρατα με έρωτα στα σπλάχνα.

Αυτή η αναλυτική προσέγγιση που παρασταίνεται εμφαντικά στο απόσπασμα του Πολικάντε μας οδηγεί και σε ένα πιο συγκεκριμένο πολιτικό αδιέξοδο: αν αντιληφθούμε το δίπολο ζωντανή/νεκρή εργασία ως μια εξωτερική σχέση, τότε κινδυνεύουμε να απωλέσουμε τη δυνατότητα διάκρισης μεταξύ δύο διαφορετικών στιγμών της καπιταλιστικής κυριαρχίας: της αποστέρησης και της υπαγωγής. Εφόσον η ζωντανή εργασία γίνεται αντιληπτή ως πλήρως αυτόνομη και διαχωρισμένη από το βασίλειο των νεκρών, τότε η καπιταλιστική εκμετάλλευση μπορεί να γίνει αντιληπτή μόνο ως απόσπαση, κλοπή, διασπάθιση, αρπαγή. Αυτός είναι ο μόνος διανοητός τρόπος συσχέτισης δύο ανταγωνιστικών αλλά αποσυνδεδεμένων οντοτήτων. Αν η εργασία είναι οντότητα υπερβατική, με χαρακτήρα οικουμενικό, διστορικό και πανανθρώπινο τότε το κεφάλαιο μπορεί μόνο να κλέβει από τη δύναμή της, να ρουφά από τη ζωντάνια της, να λεηλατεί τον πλούτο της. Γνωρίζουμε, εντούτοις, ότι η αυτοαξιοποιούμενη αξία είναι «αυθυπερβαίνουσα»: γραπώνει για να αφομοιώσει, αρπάζει για να εσωτερικεύσει, αποσπά για να μεταμορφώσει. Η ζωντανή εργασία που τίθεται με τη βία στην υπηρεσία του χρήματος-που-γεννά-χρήμα υφίσταται μια μετουσίωση, γίνεται εργασία για το κεφάλαιο, χάνει τη ζωτικότητα της, αποστεγνώνεται. Αυτήν ακριβώς τη διαδικασία έρχεται να περιγράψει η έννοια της υπαγωγής, με την οποία θα ασχοληθούμε αναλυτικότερα στο μέλλον. Αρκεί εδώ να σημειώσουμε ότι χωρίς αυτήν τη σύλληψη της μεταμόρφωσης της εργασίας υπό το κεφάλαιο θα ήταν δυσχερής η διάκριση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής από προηγούμενες μορφές κοινωνικής κυριαρχίας, όπου η νομή του κοινωνικού πλούτου από τις άρχουσες τάξεις γινόταν ακριβώς με όρους απόσπασης, αποστέρησης και υπαρπαγής. Το κεφάλαιο, όμως, δεν είναι απλώς μια ληστρική δύναμη επιβολής αλλά μια διαδικασία ενσωμάτωσης που υπάγει την εργασία στη λογική του, και τη μετατρέπει σε εμμενή του κατηγορία. Αυτήν ακριβώς τη διάσταση αναδεικνύει ο Μακλέλαν με την επιγραμματική του διατύπωση: «η ανάδυση του κεφαλαίου ως καθολικού οικονομικού ισοδύναμου καθίσταται η προϋπόθεση της δυνατότητας ύπαρξης της ζωντανής εργασίας»³⁶.

Αντιουσιοκρατικά βαμπίρ

Μιας και δεν μας προσφέρεται ακόμη η έννοια της υπαγωγής, ίσως στο σημείο αυτό να μας βοηθήσει να προχωρήσουμε η προσωρινή επιστροφή στη φιλολογία και στην περαιτέρω εξέταση της μεταφοράς των βρικολάκων. Οι μεταφορές έχουν δική τους ζωή, αυτονομούνται από τη σκοπούμενη χρήση που επιφυλάσσαμε για αυτές και αποκτούν έτσι τη δυνατότητα να προσανατολίζουν τη σκέψη προς νέες κατευθύνσεις. Και εδώ θα

³⁶ MacLellan (2013), σελ. 563.

αποδειχθούν ωφέλιμα τα μετανεωτερικά βαμπίρ που συναντήσαμε στην αρχή αυτού του σχολίου. Η κεντρική μεταφορά για το φιλί του βαμπίρ που αξιοποιούν οι περισσότεροι μελετητές του Μαρξ (πλην του Μακλέλαν) είναι αυτή του παρασίτου, της βδέλλας που απομυζεί ζωντανή εργασία. Και αυτή η μετωνυμία προφανώς μπορεί να ανιχνευθεί και στο μαρξικό έργο. Ωστόσο, από το πλούσιο lore της βαμπιρικής μυθολογίας γνωρίζουμε πολύ καλά ότι οι βρικόλακες δεν πίνουν μόνο αίμα: μεταμορφώνουν και τα θύματά τους σε ζωντανούς νεκρούς. Η ακριβής τεχνική διαφέρει, ανάλογα με την αφηγήτρια: άλλοτε συμβαίνει αυτόματα με το ίδιο δάγκωμα, άλλοτε απαιτείται η αντίστροφη διαδικασία, δηλαδή το θήραμα να γευτεί το αίμα του βαμπίρ, άλλοτε, πάλι, χρειάζεται να διαμεσολαθήσουν πιο περίπλοκα τελετουργικά. Η αλήθεια, όμως, παραμένει: ο βρικόλακας δεν είναι μονάχα μια αντλία αίματος· είναι ένας σύνθετος μηχανισμός που μετατρέπει ό,τι αγγίζει σε ομοίωμά του. Αυτή είναι η κατάρα του βαμπίρ: όχι μόνο να τρέφεται από τη ζωή αλλά και να πολλαπλασιάζεται, να πληθύνεται έως ότου καταλάβει ολόκληρη την οικουμένη. Αυτή η διάσταση της μυθολογίας των ζωντανών νεκρών, που παραβλέπεται από τους περισσότερους σχολιαστές, ανοίγει ένα νέο παράθυρο στον τρόπο που κατανοούμε τη σχέση ζωντανής και νεκρής εργασίας. Συνηγορεί υπέρ μιας ερμηνείας που απορρίπτει την καθαρή οντολογία περικλειστων μορφών αλλά ευνοεί την αλληλοπεριχώρηση των κατηγοριών. Νεκρή και ζωντανή εργασία συνυπάρχουν, αλληλοκαλύπτονται, αναμειγνύονται με τρόπο αντιφατικό για να συναρμόσουν την καπιταλιστική ολότητα. Ο καπιταλισμός δεν είναι η χώρα των νεκρών αλλά το βασίλειο των νεκροζώντανων. Δεν εχθρεύεται τη ζωή, την αποζητά, την ορέγεται, την ενσωματώνει.

Μετά από αιώνες καπιταλισμού κατοικούμε πλέον στον πλανήτη των βαμπίρ. Κρυβόμαστε από το πρωινό φως σε ανήλιες κόγχες. Εγειρόμαστε από τις κρύπτες μας για να συνδεθούμε στις σύνθετες μηχανές μετουσίωσης αυτού του κόσμου. Καταναλώνουμε συνθετικό αίμα για να συντηρήσουμε την απέθαντη μη-ζωή μας. Περιπλανιόμαστε κάτω από σκοτεινούς ουρανούς, σε ένα μόνιμο έρεβος, χωρίς να μπορούμε να αντικρίσουμε τις ακτίδες του ήλιου. Μοναχικά τέκνα του Σκότους, βαμπίρ μεταξύ βαμπίρ, με μόνο την ανάμνηση του αλμυρού αίματος των ανθρώπων. Οι Βαν Χέλσινγκ, οι κυνηγοί βρικόλακων του παρελθόντος έχουν προ πολλού εξαφανιστεί· απώλεσαν και την τελευταία ρανίδα του αίματός τους ή μεταμορφώθηκαν και αυτοί σε βαμπίρ. Οι αγώνες του σφυριού και του παλουκιού έχει πλέον εκλείψει. Αυτό που δεν χάθηκε, όμως, είναι ο άσβηστος πόθος να αντικρίσουμε την αυγή, να λουστούμε κάτω από το άπλετο φως του μεσημεριού, να αισθανθούμε τη θερμή του ήλιου στο παγωμένο μας δέρμα. Πάθη των βαμπίρ, όχι πάθη ανθρώπινα. Πάθη βαθιά, παρ' όλα αυτά. Πάθη που μας αναγκάζουν να αναζητούμε θεραπεία στον βαμπιρισμό μας. Πάθη που αποζητούν ένα όνομα. Η επιθυμία για ένα ζεστό άγγιγμα, το όνειρο να περπατήσουμε πάνω στη γη το καταμεσήμερο. Ο κομμουνισμός είναι το μόνο διαθέσιμο όνομα για αυτό το πάθος.

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

- Bellofiore, Riccardo (2009). A Ghost turning into a Vampire: The Concept of Capital and Living Labour. Στο R. Bellofiore & R. Fineschi (eds.) *Re-reading Marx: New Perspectives after the Critical Edition*. Palgrave Macmillan. σελ. 178-194.
- Carver, Terrell (1998) Spectres and Vampires: Marx's Metaphors. Στο Terrell Carver (1998). *The Postmodern Marx*. Manchester University Press. σελ. 7-23.
- Gelder, Ken (1994). *Reading the Vampire*. Routledge.
- MacLellan, Matthew (2013). Marx's Vampires: An Althusserian Critique. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 25:4, 549-565. <https://dx.doi.org/10.1080/08935696.2013.842699>
- Marin, Álvaro Garcia (2014, 27 Δεκεμβρίου). Στοιχειωμένες κοινότητες: το ελληνικό βαμπίρ ή το ανοίκειο στον πυρήνα της κατασκευής του έθνους. *Nomadic Universality*. <https://nomadicuniversality.com/2014/12/27/στοιχειωμένες-κοινότητες-το-ελληνικό/>
- McNally, David (2011). Marx's Monsters: Vampire-Capital and the Nightmare-World of Late Capitalism. Στο David McNally (2011). *Monsters of the Market: Zombies, Vampires and Global Capitalism*. Brill. σελ. 113-173.
- Moretti, Franco (1983). Dialectic of Fear. Στο Franco Moretti (1983). *Signs Taken for Wonders: Essays in the Sociology of Literary Forms*. Verso. σελ. 83-109.
- Neocleous, Mark (2003). *The Political Economy of the Dead: Marx's Vampire*. *History of Political Thought* 24 (4):668-684.
- Policante, Amedeo (2010). Vampires of Capital: Gothic Reflections between Horror and Hope. *The Cultural Logic: A Journal of Marxist Theory & Practice*, 3(1).
[αναδημοσιεύτηκε ως Policante, Amedeo (2012). Vampires of Capital: Gothic Reflections Between Horror and Hope, *Works and Days*, 59(3): 213-230].
<https://doi.org/10.14288/clogic.v17i0.191528>

Βιβλιογραφικές Πηγές

- Μαρξ, Καρλ (1976). *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Γαλλία*. Επιτροπή Ελλήνων του Εξωτερικού (μετ.). Στοχαστής
- Μαρξ, Καρλ (1986). *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λονδοβίκου Βοναπάρτη*. Φ. Φωτίου (μετ.). Θεμέλιο.
- Μαρξ, Καρλ (1989) *Βασικές Αρχές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*. Δ. Διβάρης (μετ.). Τόμος Β'. Στοχαστής.

Marx, Karl (2000) [1864]. *Inaugural Address of the International Working Men's Association*.
Marx & Engels Internet Archive.
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1864/10/27.htm>

Μαξ, Καρλ (2016). *Το Κεφάλαιο: Τόμος Πρώτος*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.